

Kritik av historiker

om Mussolini, Hitler och Stalin; "Churchill i medvind har i sin själ det ämne som tyranner görs av", skriver lord Beaverbrook.

Någon stor reform, någon original politisk tanke är inte förknippad med Churchills namn. Som ung konservativ förkunnade han nationalism och imperialism, men kritiserade den sittande ministären för dess alltför stora försvarsanslag och blev ryktbar främst genom den hänsynslösa opposition mot den egna partiledningen som han förhålligt i den lysande men ovederhäftiga biografien över fadern, lord Randolph Churchill. Som liberal var han under några år, starkt influerad av Lloyd George, socialt intresserad och höll tal som gott kunde ha presterats av en socialdemokrat. Med sjöministerposten några år före det första världskriget blev inriktningen på försvaret och den yttre politiken förhållande. Efter kriget uppträdde han som ursinnig antisocialist och antikommunist och förespände, liksom år 1945, att labour skulle föra England till slaveri; finansminister Churchill 1924—1929 var konventionellt konservativ. Än en gång utanför regeringen blev han som engelsk patriot mera än som demokrat Hitlers främste motståndare och som sådan den givne ledaren av den nationella samlingen då kriget om England började.

Vad han gjort som politiker, som statsledare, som författare — för att inte tala om journalistik, målning och husbyggnad — är enormt, nästan ofattligt. Det är i första rummet denna begåvning och kraft som gör honom till ett av världshistoriens fenomen. I varje sak han kommit att inriktas på har han visat samma förmåga av perspektiv, koncentration och detaljintresse. Moralisk ledare har han blott kunnat bli då det gällt att offra allt för det ostridiga, för England. Men denna begränsning innebär inte att Churchill i sin maktsträvan och egocentricitet har drag av gemenhet eller demoni som utmärker statsledare av den napoleonska typen. Som vän, kollega och chef har han varit generös och lojal; våldsamma konflikter har han kunnat utkämpa utan ondska och illvilja. De humanitära ideal som präglar de anglosaxiska folken har för honom varit självfallna, och det är därför ingen retorisk fras att säga att han stridit för England, men också för friheten.

HERBERT TINGSTEN

DEN HOLLÄNDSKE historikern Pieter Geyl har blivit internationellt berömd genom sin analys av Napoleonlitteraturen och sin kritik av Arnold Toynbees idéer. Han representerar — vid sidan av sitt mera ordinarie forskningsarbete — en genre som i Sverige är föga odlad: en kombination av historiografi, metod- och idékritik. Det senaste arbetet av hans hand, *From Ranke to Toynbee* (Smith College Studies in History), innehåller en rad i USA hållna föreläsningar som på ett utmärkt sätt illustrerar denna för skrivare och läsare av historia viktiga upplysningsverksamhet.

Pieter Geyl

Som exempel på hur nationella och religiösa synpunkter kan totalt förvanska bilden av ett historiskt förlopp tar Geyl det nederländska frihetskriget. I äldre holländska arbeten — liksom fortfarande i svenska uppslagsböcker och historieböcker — framställs det som en ostridig sak att de provinser som gjorde sig fria under detta krig och bildade den nederländska staten sammanhölls av en protestantisk åskådning, medan de områden som stannade hos Spanien och sedermera till större delen blev staten Belgien var katolska. Det är en ren tillrättaläggning i efterhand, som Geyl i flera undersökningar klarlagt. Att vissa provinser lyckades göra sig fria berodde på deras goda strategiska läge, främst de lätt försvarade flodgränserna; under och efter det långa kriget sökte sig protestanterna, från början lika talrika i de sydliga områden Spanien bevarade, till den fria staten, och denna kom, vad majoriteten beträffar, även religiöst i klar motsatsställning till den forne förtryckaren. Men senare blev konstruktioner som var ägnade att visa det ofrånkomliga och förnuftiga i skeendet helt dominerande. Belgien och Holland sades ha blivit åtskilda genom sitt "ursprung" — varvid man tänkte på språket, men förbisåg den flamländska minoriteten i Belgien — och framför allt genom sin religion, trots frånvaron av religiösa motsättningar då lösbrytningen från Spanien ägde rum. Det har naturligtvis också talats om skillnader i nationalkaraktär, "denna undergörande ande som står till varje förlägen historikers förfogande och som kan användas att lösa varje problem som det inte är lätt att utreda genom den förfuftsmissiga undersökningens vanliga metoder" (Maitland).

I det inledande kapitlet behandlas Rankes och hans efterföljares historicism. Geyl framhåller hur lätt försöken att klargöra och förstå "vad som egentligen skett"

Leopold von Ranke (till vänster) och Thomas Macaulay, två av de historiker vilkas idéer och metoder analyseras i det här anmälda arbetet av Pieter Geyl.

formar sig till apologier för vad som varit och är; historikern avstår från alla omdömen, men den kyliga skildringen av skeendet (hos Ranke och andra för övrigt ofta med en ton av beundran bakom kylan) blir ett slags accepterande av vad som sker, en form av underkastelse inför makten. Denna attityd, med farlig överdrift beskriven som en av nazismens förutsättningar, måste dock skarpt skiljas från den aggressiva nationella historieskrivning som i Tyskland har Treitschke som idealtyp. Här blir en värdering som ständigt betecknas som moralisk en mask för maktläran genom att det tyska och protestantiska tillerkännes rätt att härska såsom den sanna moralens uppenbarelseformer.

Essän över Macaulay — som utgår från hans uppsatser, där svagheterna i Macaulays metoder blir tydligast — angriper en tendens av annan typ. Liksom Butterfield i ett lärortik arbete (*The Whig Interpretation of History*) avslöjar Geyl den förvanskning som består i att se utvecklingen från synpunkten av några modernerna honnörsbegrepp (frihet, de-

mokrati, upplysning) och att på detta sätt dels leta ut allt i det förflutna som kan tyckas peka hän mot något värdefullt i det nuvarande, dels från denna utgångspunkt uppträda som överdomare i alla världshistoriens strider. Hos Macaulay, där fären och getterna snabbt skiljs ut från äldsta tider till våra dagar, framträder denna tendens i hela sin vetlöshet — "jag skulle vilja vara lika säker på någonting som Macaulay är på allting", sade lord Melbourne — men i något mildare former frodas synsättet hos historiker inom alla läger; när det gäller något större perspektiv är en droppe av denna villfarelsens stimulans knappast möjlig att undvara.

Slutkapitlet riktar sig mot den stora galenskapen: systembyggarna av typen Toynbee. Geyl tar främst upp en av Toynbees teser, enligt vilken kulturen skulde blomstra genom att ett starkt motstånd finns att övervinna (challenge and response). Denna tes är det liksom så många andra av Toynbees satsar enklast och bäst att kritisera genom ren begreppsanalys. Det kan exempelvis sägas att varje kultur förutsätter eller innebär övervinande av motstånd; då motståndet är för starkt uppstår ingen kultur; att förklara motstånd av viss styrka nödvändigt är därför meningslöst. Geyl gör sig emellertid besvär att genomgå Toynbees försök att visa att engelsmännen i Nordamerika blev kontinentens herrar genom att de från början var sämst ställda. Det är roligt att följa förevisningen av Toynbees orimligheter, bland annat hans förbiseende av den europeiska maktkampens betydelse för utgången i Amerika. Man kunde också förenkla debatten genom att ta med indianerna som år 1651 (startpunkten för Toynbees tankelekar) hade det allra besvärligast, men som tydligen just därför helt utelämnats i spekulatioerna.

HERBERT TINGSTEN